

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող, տ.գ.թ.

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի հայցորդ

**ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ՓՈՐՁԸ**

Տարբեր երկրներում գործադիր իշխանության մարմինները միանման չեն: Մասնա-
նադրության համաձայն՝ գործադիր իշխանությունը պատկանում է կա՛մ երկրի ղեկավարին և
կառավարությանը (նախարարների խորհրդին, կաբինետին), ինչպես Եգիպտոսում է, կա՛մ
միայն երկրի ղեկավարին, ինչպես ԱՄՆ-ում է, կա՛մ միայն կառավարությանը, ինչպես
Իտալիայում է:

Ի տարբերություն ներկայացուցչական և դատական մարմինների, գործադիր իշխանու-
թյան մարմինների համակարգը կազմված է միասնական ուղղահայացից:

Երկրի ղեկավարը: Երկրի ղեկավարը, որպես կանոն, միապետն է (թագավորը, սուլթանը
և այլն) կամ նախագահը: Երկրի կոլեգիալ ղեկավարը (Սուդանի, Եմենի, Սիրիայի երբեմնի
Պրեզիդենտական խորհուրդը, այժմ Շվեյցարիայի Գաշմային խորհուրդը և Կուբայի Պետա-
կան խորհուրդը) հազվադեպ է պատահում: Երկրի ղեկավարը սահմանադրական մարմին է և
միաժամանակ պետության բարձրագույն պաշտոնատար անձն է, որը պետությունը ներկա-
յացնում է ինչպես դրա ներսում, այնպես էլ դրա սահմաններից դուրս: Որոշ երկրներում
(Բրունեյ, Օման, Սաուդյան Արաբիա և այլն) նա իր ձեռքում կենտրոնացնում է մեծ իշխա-
նություն, մյուսներում նա միայն պետության սիմվոլն է (Ճապոնիայի կայսրը) կամ գործում է
«կառավարության խորհրդով» (Հնդկաստանի նախագահը):

Երկրի ղեկավարը ձևավորում է կառավարությունը (երբեմն հաստատում է այն միայն
ձևականորեն), իրավունք ունի նախարարներին և կառավարությանը ազատել աշխատանքից,
իրավունք ունի նշանակել դատավորներին, շնորհել երկրի քաղաքացիություն և բնակատեղիի
իրավունք, միջազգային պայմանագրերի որոշ տեսակներ կնքել և ռատիֆիկացնել, նշանակել
դիվանագիտական ներկայացուցիչներին, պարգևներ շնորհել, ներում շնորհել դատապարտ-
յալներին և այլն, սակայն գործնականում այդ լիազորությունների իրականացումը կախված է
կառավարման ձևից, պետության ղեկավարի իրական դիրքից: Բացի այդ, կառավարման
յուրաքանչյուր ձևի դեպքում էլ կան որոշակի լիազորություններ, որ երկրի ղեկավարը կարող է
իրագործել ինքնուրույն, իսկ մյուսների իրագործման համար անհրաժեշտ է և պահանջվում է
պառլամենտի համաձայնությունը կամ հաստատումը (օրինակ, ԱՄՆ-ում դեսպանների նշա-
նակման համար) կամ նույնիսկ կառավարության համաձայնությունը (պառլամենտական
հանրապետության պայմաններում): Սեփական լիազորությունների իրագործման համար
երկրի ղեկավարը ընդունում է նորմատիվ և ոչ նորմատիվ (հրամաններ, ղեկրետներ և այլն)
իրավական ակտեր, անցկացնում է նախարարների և այլ պաշտոնատար անձանց հետ
խորհրդակցություններ, հրամաններ է տալիս, ուղևորվում է երկրի տարբեր շրջաններ և երկրի
սահմաններից դուրս, ստորագրում է միջազգային պայմանագրեր, իրականացնում է արարո-
ղակարգային միջոցառումներ: Պառլամենտական հանրապետություններում և միապետու-
թյուններում, երբեմն նաև խառը հանրապետություններում, որպեսզի երկրի ղեկավարի որոշ
ակտեր գործի դրվեն, անհրաժեշտ է վարչապետի ստորագրությունը (կոնտրասիգնացումը):
Հազվադեպ վարչապետի ստորագրության հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է լինում նաև այն
նախարարի ստորագրությունը, ով պատասխանատու է տվյալ ոլորտի համար:

Միապետը: Որպես կանոն, միապետը (թագավորը, սուլթանը և այլն) երկրի ղեկավարն է
և միաժամանակ գործադիր իշխանության գլուխը: Գործնականում ողջ իշխանությունը նրան
է պատկանում միայն բացարձակ միապետություններում:

Միապետն իր պաշտոնը ստանում և փոխանցում է ժառանգաբար:

Մալազիայում թագավորի գահը չի փոխանցվում ժառանգաբար. նա ընտրվում է միապետական սուլթյեկտների սուլթանների կողմից և միայն իրենց կազմից:

Միապետի իրավական կարգավիճակը: Միապետն անձեռնմխելի է: Նա չի կարող վարչական, քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, նրա դեմ հնարավոր չէ քաղաքացիական հայց ներկայացնել: Միապետի պետական գործողությունների համար քաղաքական պատասխանատվությունը կրում են նրա նախարարները:

Հաճախ միապետն օժտված է լինում օրենքների նկատմամբ վետոյի իրավունքով (ի տարբերություն նախագահի, նա կարող է ունենալ բացարձակ վետոյի իրավունք, որը պառլամենտը չի կարող հաղթահարել), սակայն շատ երկրներում այդ իրավունքը չի գործածվում (օրինակ, Մեծ Բրիտանիայում մոտ 300տ., որի հետևանքով էլ ձևավորվել է սահմանադրական ավանդույթ՝ միապետի կողմից վետոյի չօգտագործման հետ կապված): Որոշ նոր սահմանադրություններ, օրինակ, իսպանական, ճապոնական, միապետը վետոյի իրավունքից զրկված է:

Սահմանադրության համաձայն՝ միապետը նշանակում է կառավարությունը, բայց գործնականում պառլամենտական միապետություններում նա միայն ստորագրում է համապատասխան փաստաթուղթը, իսկ կառավարության կազմը պայմանավորված է լինում պառլամենտում տարբեր ուժերի հարաբերակցությամբ և որոշվում է կուսակցության (կուսակցությունների) կողմից, որը պառլամենտում կազմում է մեծամասնություն:

Նախագահը: Նախագահն ընտրվում է որոշակի ժամանակահատվածով՝ Լատվիայում՝ 3տ., ԱՄՆ-ում՝ 4տ., Բրազիլիայում՝ 5տ., Եգիպտոսում՝ 6տ., Ղազախստանում՝ 7տ. և այլն: Սակայն եղել են նաև «ցմահ» նախագահներ (ներկայումս Թուրքմենիայում, Կորեայում), ինչպես նաև նախագահներ, որոնք իրենց պաշտոնը զբաղեցրել են ոչ ընտրությունների միջոցով, այլ հեղաշրջումների արդյունքով:

Կառավարության կազմը տարբեր երկրներում տարբեր է: Դրա կազմի մեջ մտնում են դրա նախագահը (սովորաբար կոչվում է վարչապետ, սակայն կան նաև այլ անվանումներ՝ Չինաստանում Պետական խորհրդի պրեմիեր, Բուլղարիայում նախարար-նախագահ, Շվեյցարիայում պետական նախարար և այլն): Վարչապետի ղեկավարության ներքո աշխատում են նախարարները, պետական նախարարները (Պորտուգալիայում նրանք վարչապետի տեղակալներն են), պետական քարտուղարներ (ԱՄՆ-ում այդպես է կոչվում արտգործ նախարարը, մյուս նախարարները կոչվում են քարտուղարներ), գերատեսչությունների (ծառայությունների, գործակալությունների) ղեկավարներ: Պառլամենտական քարտուղարները, ովքեր ապահովում են կառավարության, նախարարների և պառլամենտական կառույցների միջև, պառլամենտում ներկայացնում են նախարարներին:

Կառավարության կազմավորման կարգը: Կառավարության կազմավորման կարգը կախված է երկրի պետական կառավարման ձևից: Կիսաբացարձակ միապետություններում սահմանադրական քողի տակ թաքնված երկրի ղեկավարը կառավարության անդամներին սովորաբար նշանակում է իր մոտ բարեկամների շարքերից (Բահրեյն, Զուվեյթ, Սաուդյան Արաբիա և այլն): Նախարարների ընտրության հարցում երկրի ղեկավարը ազատ է նաև դուալիստական միապետություններում՝ չնայած թագավորը երբեմն նաև հաշվի է առնում պառլամենտում առկա իրավիճակը: Նախագահական հանրապետություններում նախագահն ինքնուրույն է ձևավորում նախարարների կազմը կուսակցության ակտիվ գործիչների ցանկից (Բրազիլիա, Եգիպտոս, Սեբսիկա, Կոլումբիա և այլն)՝ չնայած որոշ այսպիսի հանրապետություններում կառավարման ձևավորմանը մասնակցում է նաև պառլամենտի վերին պալատը (ԱՄՆ-ում նախարարների նշանակման համաձայնությունը տալիս է Սենատը. այն չի զբաղվում նախարարների պաշտոնին նշանակված անձանց կուսակցական պատկանելության հարցի լուծմամբ, այլ միայն ստուգում է թեկնածուների բարոյական կարգավիճակը, նրանց կոմպետենտությունը):

Խառը հանրապետություններում կառավարության ձևավորման գործընթացում հաշվի է առնվում պառլամենտի կուսակցական կազմը և կառուցվածքը, քանի որ, որպես կանոն, վարչապետի նշանակման համար անհրաժեշտ է լինում պառլամենտի (ստորին պալատի) համաձայնությունը (Ուկրաինա) կամ էլ ողջ կառավարության հաստատումը պառլամենտի կողմից (Ռումինիա):

կառավարություն, որում ներգրավված են լինում տարբեր կուսակցությունների ներկայացուցիչներ, որոնք իրենց վրա են վերցնում երկրի ղեկավարման պատասխանատվությունը:

Այն դեպքերում, երբ երկրում կա 2-3 խոշոր կուսակցություն, որոնք պաշտամենտում չունեն բացարձակ մեծամասնություն, կարող է ստեղծվել պաշտամենտական փոքրամասնության կառավարություն: Կուսակցություններից մեկը ձևավորում է կառավարությունը, իսկ մի քանի փոքրաքանակ կուսակցություններ, հրավիրված չլինելով կոալիցիոն կառավարություն, խոստանում են ցուցաբերել իրենց աջակցությունը վստահության քվեարկության ժամանակ և դա անում են գործնականում նույնպես (ժամանակին այդպես էր Հնդկաստանում, Թուրքիայում, Ճապոնիայում):

Եթե պաշտամենտական միապետությունում կամ պաշտամենտական հանրապետությունում չի հաջողվում ձևավորել կոալիցիոն կառավարություն, ստեղծվում է ձառայողական (գործնական, պաշտոնական) կառավարություն՝ մասնագետներից ընտրված կազմով: Նրանք կարող են լինել անկուսակցական, կարող են նաև պատկանել որևէ կուսակցության, սակայն իրենց գործունեության մեջ չպետք է արտահայտվի կուսակցական պատկանելությունը: Այսպիսի կառավարությունը սովորաբար ժամանակավոր բնույթ է կրում և գոյություն է ունենում մինչ պաշտամենտական նոր ընտրությունները, երբ արդեն հնարավոր կլինի ձևավորել կուսակցական հիմքերով կառավարություն: Անկուսակցական կառավարությունները մշտապես գոյություն ունեն նաև այն երկրներում, որտեղ բոլոր քաղաքական կուսակցությունները արգելվում են կամ էլ քաղաքական զարգացումը դեռ չի բերել կուսակցությունների ստեղծման: Ներկայումս անկուսակցական կառավարություններ, կազմված մեծամասամբ միապետի մոտ բարեկամներից, գործում են Սաուդյան Արաբիայում, Բութանում, Բահրեյնում, Կատարում, Քուվեյթում:

Հեղափոխական և պատերազմական հեղաշրջումների պատճառով հաճախ ստեղծվում է ժամանակավոր կառավարություն: Այն կազմավորվում է արտապաշտամենտական կարգով և ոչ սահմանադրական նորմերի հիման վրա: Ժամանակավոր կառավարությունը իր անդամների կազմով կարող է լինել կուսակցական և անկուսակցական: Հաճախ այն չի անվանվում ժամանակավոր, սակայն իրականում այդպիսին է¹:

Կառավարության լիազորությունները: Սահմանադրությունների մեծ մասում կառավարության լիազորությունները սահմանված են լինում շատ ընդհանուր ձևով²: Օրինակ, Ֆրանսիայի Սահմանադրության մեջ ասվում է. «Կառավարությունը որոշում և իրականացնում է ազգի քաղաքականությունը, դրա ենթակայության տակ են գտնվում վարչական ապարատը և զինված ուժերը» (հոդված 20)³:

Կառավարության լիազորություններն ավելի մանրակրկիտ է ձևավորված լինում տոտալիտար սոցիալիզմի և հետսոցիալիստական խառը հանրապետությունների սահմանադրություններում:

Միայն հազվագյուտ սահմանադրություններ պարունակում են հարցեր, որոնք կառավարությունը պետք է որոշի կոլեգիալ կարգով (օրինակ, Սլովակիայի Սահմանադրության 119 հոդվածում՝ սկսած 1992թ. սեպտեմբերի 1-ից)⁴:

Կառավարությունը ընդունում է ենթաօրենսդրական ակտեր՝ նորմատիվ և ոչ նորմատիվ (օրդոնանսներ, ղեկրետներ, կարգադրություններ և այլն): Դրանք պետք է համապատասխանեն օրենքներին և երկրի ղեկավարի ակտերին: Նախարարները նույնպես կարող են ընդունել ակտեր որոշ հարցերի վերաբերյալ: Նախագահական հանրապետություններում, նույնիսկ եթե այդտեղ գործում է նախարարների խորհուրդը, կառավարության նորմատիվ ակտերն ընդունվում են որպես երկրի ղեկավարի ակտեր: Խառը հանրապետություններում կառավարությունը ընդունում է սեփական նորմատիվ իրավական ակտեր:

Կառավարության և դրա անդամների պատասխանատվությունը: Կառավարության և դրա անդամների պատասխանատվությունը կախված է նրանից, թե արդյոք նրանց կողմից

¹ ×εδέει Α. Α., “Ἰνὸ ἄδὸάαειῖαι ὀδῶαείει (αἰνὸαἰδὸαἰῖα εἰ ἰοίεοῖαεῖῖα ὀδῶαείεία)”, Ἰνῆα, Ἰδῆου, 2006α., 184ῖ.
² Ἰδῆει Ἰ. Α., Ἰἰδῶεία Ἰ. Α., Ἀἰνὸαἰδὸαἰῖα ὀδῶαείεία ἄδῶαείῖο ἰδῶἰ: ὀ+ἰῖα ἰῖῖαεί. 3-ἰ εῖα., αἰ. Ε ἰἰδῶἰ. – ἰ: ἘἌΟ, 2007. – 496ῖ.
³ Ἐἰῖδῶδῶδῶ ἰῖῖαἰδῶἰ Ἀἰδῖ. Ἀ 3δ. Ὀ. 1. ἰ., 2001. Ἰ. 415.
⁴ Ἐἰῖδῶδῶδῶ ἰῖῖαἰδῶἰ Ἀἰδῖ. Ἀ 3δ. Ὀ. 1. ἰ., 2001. Ἰ. 143.

կատարվել է այս կամ այն իրավական խախտումը ծառայողական պարտականությունները կատարելիս կամ էլ անհատական անձանց կարգավիճակով: Վերջին դեպքում մի շարք երկրներում նրանք պատասխան են տալիս մյուս քաղաքացիներին հավասար պայմաններում, սակայն որոշ երկրներում էլ նախարարը հանձնվում է դատարան՝ պառլամենտի որոշման համաձայն, և նրան դատում է հատուկ դատարանը:

Ներկայումս նախարարներին և կառավարությանը անվտանգություն հայտնելու գործընթացի որոշակի բարդացում է նկատվում: Դա կապված է խառը հանրապետությունների թվի կտրուկ աճով՝ կապված կառավարության կայունության ապահովման հետ: Շատ երկրներում կառավարության անվտանգություն հայտնելու համար անհրաժեշտ է միայն պառլամենտի կամ դրա ստորին պալատի ձայների 1/10-ը (Կոլումբիա), 1/4-ը (Չեխիա), իսկ երեմն էլ 1/3-ը (Բելառուսիա): Որոշ պառլամենտական հանրապետություններում և միապետություններում (Գերմանիա, Հունգարիա, Պապուա-Նոր Գվինեա) նախատեսված է, այսպես կոչված, անվտանգության հայտնման կառուցվածքային տարբերակը. կառավարության ղեկավարին անվտանգության հայտնման բանաձևում անպայմանորեն պետք է նշված լինի, թե ով է նրան հաջորդելու: Անվտանգության հայտնումը և վարչապետի պաշտոնանկությունը ընթանում է միաժամանակ հաջորդ վարչապետի նշանակման հետ, ինչն ապահովում է կառավարչական իշխանության հաջորդականությունը և կայունությունը:

Մյուս կողմից, անվտանգության հայտնման գործընթացի բարդացմանը զուգահեռ նկատվում է նաև այդ գործընթացի լայն տարածում: Գիշտ է, մի շարք պայմաններով, սակայն սա այժմ կարող է կիրառվել նաև Լատինական Ամերիկայի նախագահական հանրապետություններում (Վենեսուելա, Կոստա-Ռիկա, Ուրուգվայ), սակայն միայն առանձին նախարարների հանդեպ (կառավարությունը այս երկրներում նախագահի կաբինետն է):

Նախարարների պատասխանատվությունը պառլամենտի առջև կարող է լինել միահավասար կամ անհատական: Միահավասար պատասխանատվության դեպքում ողջ կառավարությունը պաշտոնանկ է արվում, նույնիսկ եթե անվտանգությունը հայտնվել է անդամներից միայն մեկին (Ֆրանսիա, Իսպանիա, Կուբա), իսկ անհատականի դեպքում պաշտոնանկ է արվում միայն այն նախարարը, որին պառլամենտը հայտնել է անվտանգություն: Որոշ երկրներում հնարավոր է նույնիսկ պատասխանատվության այս երկու տեսակների համադրություն: Այն հարցը, թե պատասխանատվության որ ձևը կկիրառվի, եթե անվտանգությունը հայտնվել է միայն մեկ նախարարին (մի քանի նախարարներին), բայց ոչ կառավարությանը ամբողջությամբ, երկրների մի մասում որոշում է կաբինետը (Մեծ Բրիտանիա), իսկ որոշ երկրներում էլ՝ պառլամենտը (Իտալիա):

Նախարարներին գործից ազատման տարբերակ է նաև իմպիչմենտը: ԱՄՆ-ում դա իրականացվում է նախագահի իմպիչմենտի մասն: Դանիայում նախարարներին իմպիչմենտ կարող է հարուցվել ոչ միայն պառլամենտի կողմից. այս դեպքում որոշումը կայացնում է Թագավորության Գերագույն դատարանը¹:

¹ Діє І. І., Ненюаіа айноаадоааіаіаі є іоіеоераеуіаі оідааеаіеу: О-ааіа ііііаеа. 3-а еғааіеа. – ЊІА.: Үедад, 2007. - 368 н.: еө. – (Њадөу “О-ааіа ііііаеа”).